

LITERATURA OKRESU WOJNY

„Nie, tego alarmu już nikt nie odwoła, ten alarm trwa!”
Antoni Słonimski

PREZENTACJA/ LEKCJA DLA KLAS
VII I VIII

RAMY CZASOWE

Czas wojny i okupacji

Początek:

1 września 1939 r.
wybuch II wojny światowej

Terror, mordowanie cywilów, masowe egzekucje, wywózki i bezlitosne traktowanie. Konieczność przeżycia za wszelką cenę.

Ponad 60
milionów ofiar.

Koniec:

8 maja 1945 r.
kapitulacja Niemiec

WIĘCEJ FILMÓW

PRZEDSTAWICIELE LITERACCY

[Do obejrzenia](#) [Udostępnij](#) [Informacje](#)

Pokolenie Kolumbów

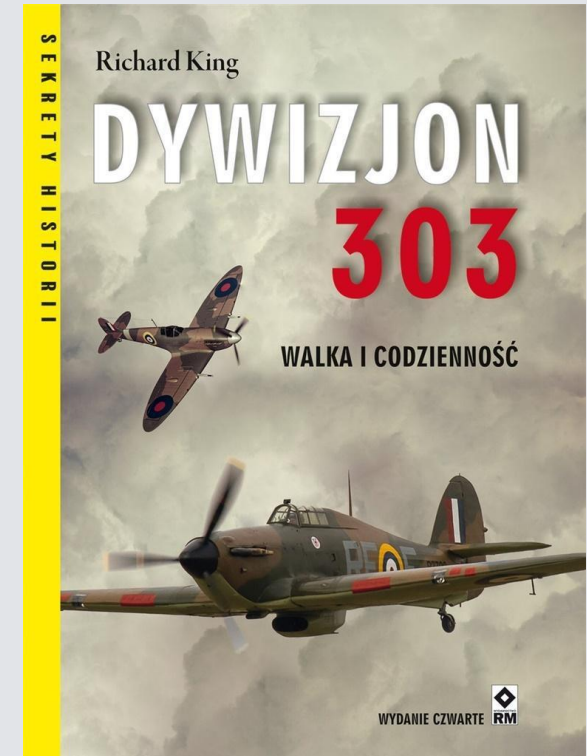
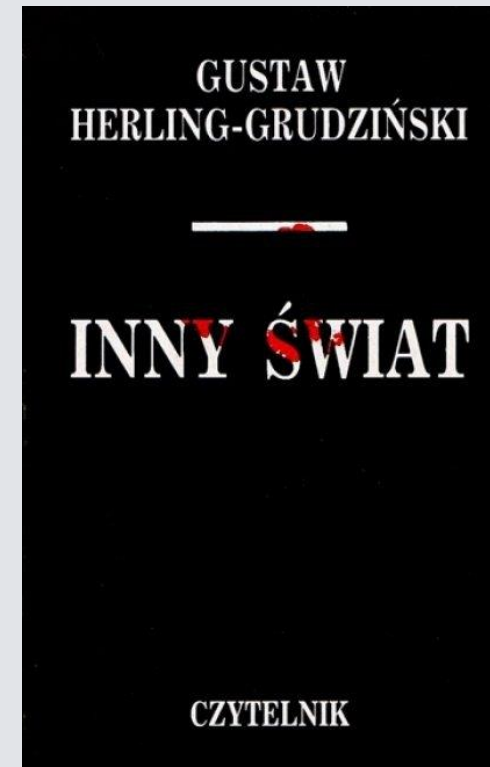
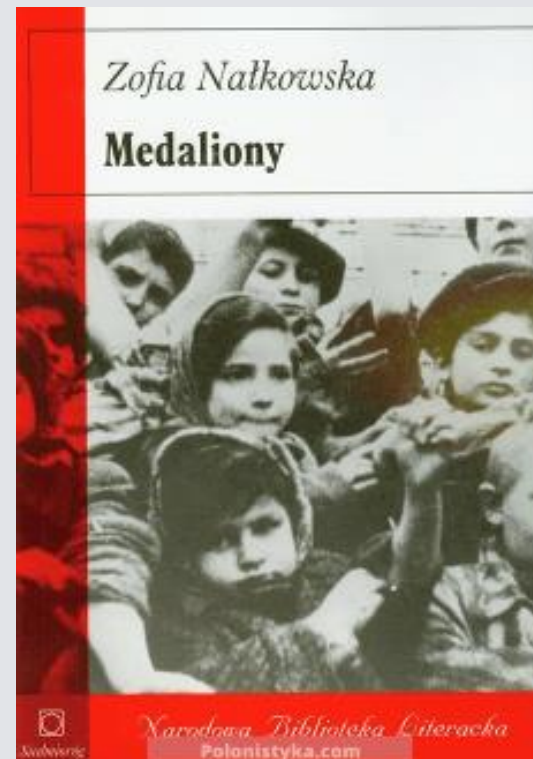

Nazwa pochodzi od powieści "Kolumbowie. Rocznik 20" Romana Bratnego. Określało ludzi, którzy w czasie wybuchu wojny dopiero wchodzili w dorosłość. Walczyli, często poświęcając swoje życie.

Np. Krzysztof Kamil Baczyński, Tadeusz Gajcy, Gustaw Herling-Grudziński i Tadeusz Różewicz.

WIĘCEJ FILMÓW

LITERATURA OKRESU WOJNY I OKUPACJI

KAMIENIE NA SZANIEC

- Pierwsze wydanie "Kamieni na szaniec" ukazało się w lipcu 1943 pod pseudonimem Juliusz Górecki jako „Opowiadanie o Wojtku i Czarnym” (ze względów konspiracyjnych pseudonimy wszystkich bohaterów zostały zmienione, Rudy był Czarnym, Alek – Wojtkiem, Zośka – Staśką).
- Dopiero w książce wydanej w 1946 r. prawie wszyscy bohaterowie występują pod swoimi prawdziwymi nazwiskami i pseudonimami.
- Dalsze losy harcerskich Grup Szturmowych Aleksander Kamiński przedstawił w książce "Zośka i Parasol".

„KAMIENIE NA SZANIEC”

- Gatunek
- Tytuł
- Bohaterowie
- Opowieść o ludziach, którzy potrafili wcielić w życie dwa wspaniałe ideały: braterstwo i służbę Ojczyźnie
- Tematy

„KAMIENIE NA SZANIEC”

W SŁUŻBIE OJCZYŹNIE

- Mały Sabotaż/ Sabotaż
- Dywersja

Polska Walcząca

Zwycięstwo

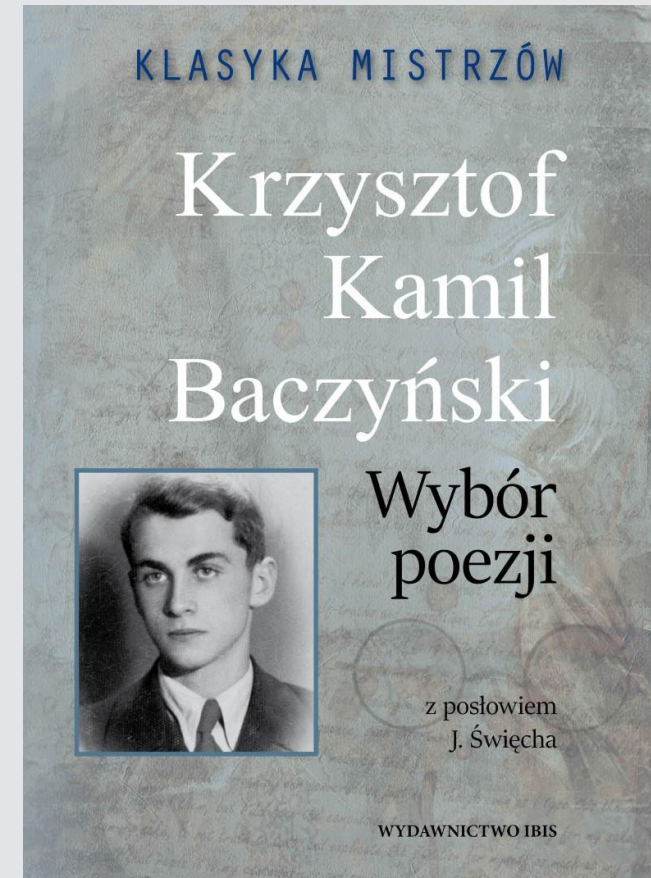
Manifestacja
barw narodowych

KRZYSZTOF KAMIL BACZYŃSKI

Najwybitniejszy poeta pokolenia Kolumbów.
Urodził się w 1921 r. Wiosną 1939 r. (w roku
wybuchu II wojny światowej) zdawał maturę.

Mimo słabego zdrowia podczas okupacji
związał się z konspiracją. Ukończył tajną
podchorążówkę, wcześniej działał w
Harcerskich Grupach Szturmowych. Razem
z żoną Basią wziął udział w powstaniu
warszawskim (1944 r.). Zginął czwartego dnia
walki.

POEZJA BACZYŃSKIEGO

- Wojna – motyw przewodni
- Zagadnienie właściwego wyboru, zgodnego z sumieniem i nakazami patriotyzmu (włączyć się do walki czy nie?)
- Tragizm naznaczonego piętnem wojny pokolenia
- Rozważania nad sensem historii
- Nawiązania do tradycji romantycznej, głównie Słowackiego, i symboliczno-wizyjnej
- Nawiązania do poezji katastrofistów (twórczość końca lat trzydziestych – tzw. twórcy apokalipsy przeczuwanej)
- Chęć ucieczki od okrutnej rzeczywistości (nie zawsze możliwa) w krainę fantastyki, erotyzmu lub modlitwy i religijności.

WIERSZE BACZYŃSKIEGO

- Pokolenie (1943)
- Z głową na karabinie
- Elegia o... [chłopcu polskim]
- Niebo złote ci otworzę
- Sur le pont d'Avignon

Apokaliptyczna wizja/skomplikowana metaforyka/ dylematy moralne/ kontrast/
doskonałość języka poetyckiego

Krzysztof Kamil Baczyński Elegia o...(chłopcu polskim)

Oddzielili cię, syneczku, od snów, co jak motyl drżą,
haftowali ci, syneczku, smutne oczy rudą krwią,
malowali krajobrazy w żółte ściegi pożóg,
wyszywali wisielcami drzew płynące morze.

Wyuczyli cię, syneczku, ziemi twej na pamięć
gdyś jej ścieżki powycinał żelaznymi łzami.
Odchowali cię w ciemności, odkarmili bochnem trwóg,
przemierzyłeś po omacku najwstydlwsze z ludzkich dróg.

I wyszedłeś, jasny synku, z czarną bronią w noc,
i poczułeś, jak się jeży w dźwięku minut — zło.
Zanim padłeś, jeszcze ziemię przeżegnałeś ręką.
Czy to była kula, synku, czy to serce pękło?

Najsłynniejszy wiersz Baczyńskiego mówi o całym jego pokoleniu, chociaż **bohater liryczny** występuje w liczbie pojedynczej. Tytułowy „chłopiec polski” to każdy z jego rówieśników, którego los został przypieczętowany przez wojnę. Marzenia i nadzieje młodości zostały w wierszu przeciwstawione okrutnej wojennej rzeczywistości. Patriotyczny obowiązek zmusza bohatera do walki i zabijania, czyli uczestnictwa w złu. Jego przeznaczeniem jest śmierć. To przekonanie wyraża często stosowana nazwa rówieśników poety – **pokolenie spełnionej apokalipsy**.

Jak zbudowana jest „Elegia o chłopcu polskim”?

GATUNEK: elegia patriotyczna

utwór zbudowany został z trzech strof, z których każda posiada cztery wersy.

Utwór zawiera zarówno **rymy męskie, czyli jednosylabowe** („trwóg” – „dróg”), jak i tzw. **rymy niedokładne, czyli polegające na podobieństwie brzmieniowym zakończeń wyrazów**. (np. „ręką” – „pękło”).

W „Elegii o chłopcu polskim” Baczyńskiego występują środki stylistyczne, takie jak: epitety (np. „rudą krwią”, „żółte ściegi”, „wisielcami drzew”, „czarną bronią”), które budują sugestywny obraz okropieństw wojny, zwracają uwagę na brutalność wizji doświadczanych przez podmiot liryczny;

porównanie („od snów, co jak motyl drżą”) służące do wyidealizowania czasu sprzed wojny, podkreślenia różnicy, między czasem przedwojennym a wojną;

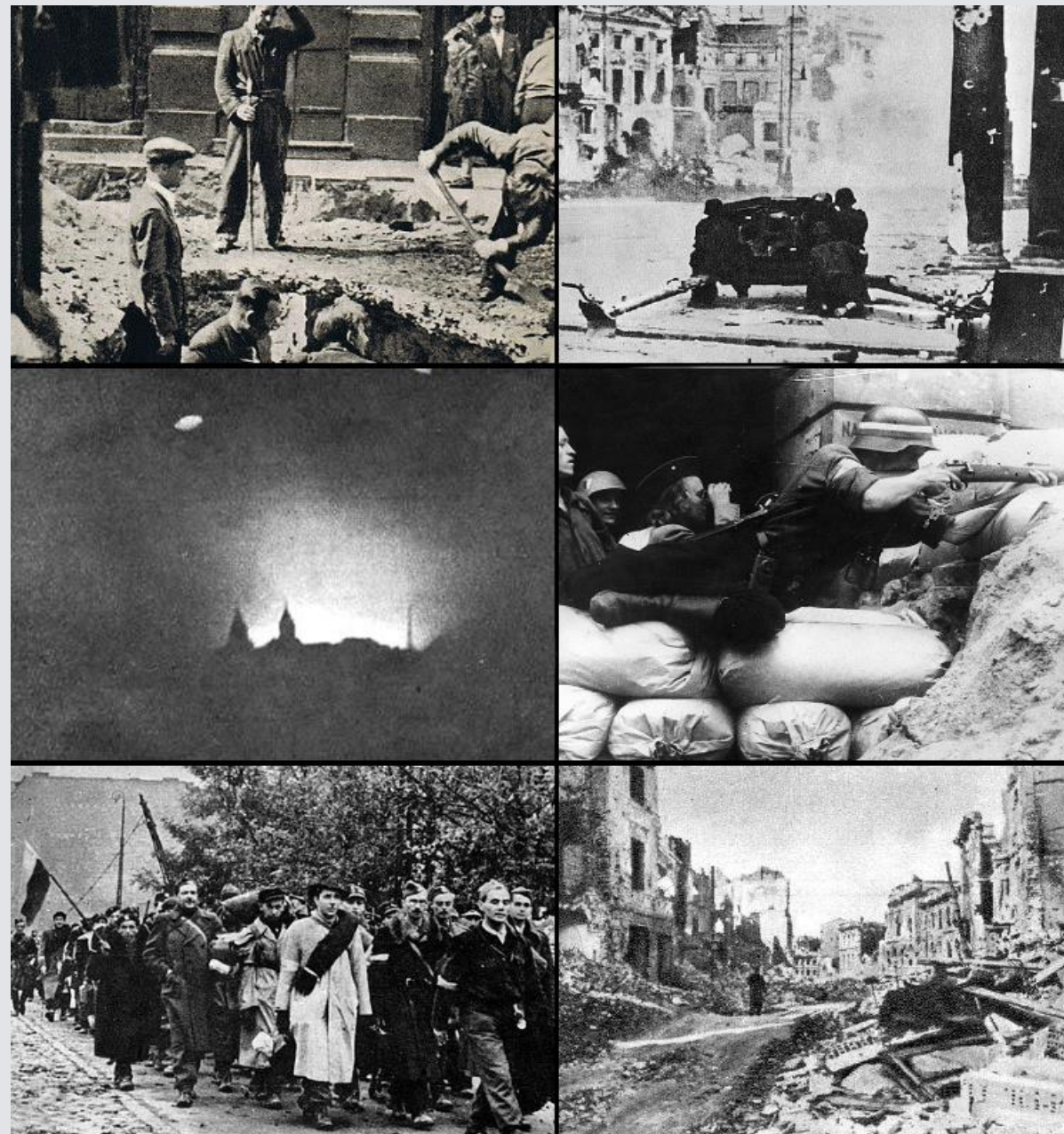
metafory („wisielcami drzew”, „haftowali ci, syneczku, smutne oczy rudą krwią”) uniwersalizujące obraz wojny, a także podkreślające tragedię przeżywaną przez podmiot liryczny;

anafory („I wyszedłeś, jasny synku, z czarną bronią w noc, / i poczułeś, jak się jeży w dźwięku minut – zło.”) zwracające uwagę na kontrast pomiędzy niewinnością młodego chłopca a brutalnością wojny;

pytanie retoryczne („Czy to była kula, synku, czy to serce pękło?”) puentujące cały utwór i wskazujące na wojenną traumę, która powoduje cierpienie podmiotu lirycznego.

Podmiotem lirycznym utworu jest zmartwiony rodzic (płeć osoby mówiącej nie zostaje jednoznacznie wskazana) rozpaczający po stracie dziecka (**bohatera lirycznego elegii**), które zginęło w wyniku działań wojennych. Poeta zarysowuje kontrast pomiędzy wizją szczęśliwego i wolnego od zmartwień czasu pokoju („Oddzielili cię, syneczku, od snów, co jak motyl drżą”) i wizją wojny, w trakcie której chłopiec zostaje zmuszony do walki.

„Elegia o chłopcu polskim” ważna jest również ze względu na kontekst biograficzny poety – Baczyński zginął w Powstaniu Warszawskim. Utwór stanowi rodzaj manifestu pokoleniowego, który wyraża zarówno lęki przedstawicieli jego pokolenia, jak i ukazuje tragedię ich rodziców, interpretowanych zarówno dosłownie, jak i stanowiących metaforę ojczyzny.

INNE UTWORY

„Bagnet na broń”

Władysław Broniewskiego

– apel do Polaków /liryka

apelu/ rola poetów

Bagnet na broń

Kiedy przyjdą podpalić dom,
ten, w którym mieszkasz - Polskę,
kiedy rzucają przed siebie grom
kiedy runą żelaznym wojskiem
i pod drzwiami staną, i nocą
kolbami w drzwi załomocą -
ty, ze snu podnosząc skroń,
stań u drzwi.

Bagnet na broń!

Trzeba krwi!

Są w ojczyźnie rachunki krzywd,
obca dłoń ich też nie przekreśli,
ale krwi nie odmówi nikt:

wysączymy ją z piersi i z pieśni.

Cóż, że nieraz smakował gorzko

na tej ziemi więzienny chleb?

Za tę dłoń podniesioną nad Polską-
kula w łeb!

Ogniomistrz i serc, i słów,
poeto, nie w pieśni troska.

Dzisiaj wiersz-to strzelecki rów,
okrzyk i rozkaz:

Bagnet na broń!

Bagnet na broń!

A gdyby umierać przyszło,
przypomnimy, co rzekł Cambronne,
i powiemy to samo nad Wisłą.

źródło:

https://poezja.org/wz/Wladyslaw_Broniewski/746/Bagnet_na_bron

Antoni Słonimski Alarm

"UWAGA! Uwaga! Przeszedł!

Koma trzy!"

Ktoś biegnie po schodach.

Trzasnęły gdzieś drzwi.

Ze zgiełku i wrzawy

Dźwięk jeden wybucha rośnie,

Kołuje jękliwie,

Głos syren – w oktawy

Opada – i wznosi się jęk:

"Ogłaszam alarm dla miasta
Warszawy!"

I cisza

Gdzieś z góry

Brzęczy, brzęczy, szumi i drży.

I pękł

Głucho w głąb

Raz, dwa, trzy,

Seria bomb (...)

Nie, tego alarmu nikt już nie odwoła.

ten alarm trwa.

Wyjcie, syreny!

Bijcie, werble, płaczcie, dzwony kościołów!

Niech gra

Orkiestra marsza spod Wagram,

Spod Jeny.

Chwyćcie ten jęk, regimenty,

Bataliony – armaty] i tanki,

niech buchnie,

Niech trwa (...)

Słyszę szum nocnych nalotów.

Płyną nad miastem. To nie
samoloty.

Płyną zburzone kościoły,

Ogrody zmienione w cmentarze,

Ruiny, gruzy, zwaliska,

Ulice i domy znajome z
dziecinnych lat,

Traugutta i Świętokrzyska,

Niecała i Nowy Świat.

I płynie miasto na skrzydłach
sławy,

I spada kamieniem na serce. Do
dna.

Ogłaszam alarm dla miasta
Warszawy.

Niech trwa!

Przykład liryki sytuacyjnej, czyli odnoszącej się do konkretnych wydarzeń i oddającej ich charakter za pomocą:

- cytowania autentycznych komunikatów radiowych ostrzegających przed nalotami
- krótkich zdań wykrzyknikowych oddających dramatyzm sytuacji
- nagromadzenia wyrazów dźwiękonaśladowczych: „Brzęczy, brzęczy, szumi i drży”
- użycia wielu czasowników podkreślającego dynamizm opisywanej sytuacji, tak jakby wszystko działo się jednocześnie: „Ktoś biegnie po schodach. Trzasnęły gdzieś drzwi”.
- apostrof podkreślających tragizm sytuacji: „Wycie, syreny! Bijcie, werble, płaczcie, dzwony kościołów!”
- porównań obrazujących cierpienie ofiar nalotów: „Krzyk jak strzęp krwawy”
- metafor obrazujących koszmarne, niespokojne sny: „Słyszę szum nocnych nalotów. Płyną nad miastem. To nie samoloty. Płyną zburzone kościoły, ogrody zmienione w cmentarze, ruiny, gruzy, zwaliska”.

Utwór nie wyraża jedynie **grozy i tragizmu**, ale również **sprzeciw i bunt** wobec sytuacji. Jest w nim zawarty **apel**:

„Ogłaszam alarm dla miasta Warszawy. Niech trwa!”. Słowo **alarm** (taki tytuł nosi wiersz) oznacza także mobilizację i gotowość do walki z wrogiem.

Ocalony – Tadeusz Różewicz

Mam dwadzieścia cztery lata
Ocalałem
Prowadzony na rzeź.

To są nazwy puste i jednoznaczne:
Człowiek i zwierzę
Miłość i nienawiść
Wróg i przyjaciel
Ciemność i światło.

Człowieka tak się zabija jak zwierzę
Widziałem:
Furgony porąbanych ludzi
Którzy nie zostaną zbawieni.

Pojęcia są tylko wyrazami:
Cnota i występki
Prawda i kłamstwo
Piękno i brzydota
Męstwo i tchórzostwo.

Jednako waży cnota i występki
Widziałem:
Człowieka który był jeden
Występny i cnotliwy.

Szukam nauczyciela i mistrza
Niech przywróci mi wzrok słuch i mowę
Niech jeszcze raz nazwie rzeczy i pojęcia
Niech oddzieli światło od ciemności.

Mam dwadzieścia cztery lata
Ocalałem
Prowadzony na rzeź.

źródło:
https://poezja.org/wz/Tadeusz_Rozewicz/1187/Ocalony

Warkoczyk – Tadeusz Różewicz

Kiedy już wszystkie kobiety
z transportu ogolono
czterech robotników miotłami
zrobionymi z lipy zamiatало
i gromadziło włosy

Pod czystymi szybami
leżą sztywne włosy uduszonych
w komorach gazowych
w tych włosach są szpilki
i kościane grzebienie

Nie prześwietla ich światło
nie rozdziela wiatr
nie dotyka ich dłoń
ani deszcz ani usta

W wielkich skrzyniach
kłębią się suche włosy
uduszonych
i szary warkoczyk
mysi ogonek ze wstążeczką
za który pociągają w szkole
niegrzeczni chłopcy źródło:

https://poezja.org/wz/Tadeusz_Rozewicz/1228/
Warkoczyk

Pieśń o żołnierzach z Westerplatte – K. I. Gałczyński

Kiedy się wypełniły dni
i przyszło zginąć latem,
prosto do nieba czwórkami szli
żołnierze z Westerplatte.

(A lato było piękne tego roku).

I tak śpiewali: Ach, to nic,
że tak bolały rany,
bo jakże słodko teraz iść
na te niebiańskie polany.

(A na ziemi tego roku było tyle wrzosu na
bukiety.)

W Gdańsku staliśmy tak jak mur,
gwizdząc na szwabską armatę,
teraz wznosimy się wśród chmur,
żołnierze z Westerplatte.

I ci, co dobry mają wzrok
i słuch, słyszeli pono,
jak dudnił w chmurach równy krok
Morskiego Batalionu.

I śpiew słyszano taki: — By
słoneczny czas wyzyskać,
będziemy grzać się w ciepłe dni
na rajskich wrzosowiskach.

Lecz gdy wiatr zimny będzie dał
i smutek krążył światem,
w środek Warszawy spłyniemy w dół,
żołnierze z Westerplatte.

źródło:

[https://poezja.org/wz/Konstanty_Ildefons_Ga
lczynski/25479/Piesn_o_zolnierzach_z_Wes
terplatte](https://poezja.org/wz/Konstanty_Ildefons_Ga%C5%82czy%C5%84ski/25479/Piesn_o_zolnierzach_z_Westerplatte)

Krótką analiza i interpretacja

- Wiersz powstał 16 września 1939 roku. Gałczyński walczył na wschodzie Polski, kiedy usłyszał o bohaterskiej obronie niewielkiej polskiej placówki wojskowej na półwyspie
- Westerplatte stało się **symbolem polskiego bohaterstwa i oporu** wobec niemieckich najeźdźców. Do powstania **legendy** Westerplatte przyczynił się wiersz Gałczyńskiego, podkreślający **poświęcenie i męczeństwo** obrońców polskiej placówki
- Wiersz ma **formę opowieści legendarnej**, ponieważ wprowadza element **cudownego wniebowzięcia** bohaterów po dokonaniu bohaterskiego czynu: „prosto do nieba czwórkami szli żołnierze z Westerplatte”
- Tytuł – Pieśń /gatunek liryczny; wzniosły, uroczysty nastrój
- W wierszu występują dwa **podmioty liryczne**: **pierwszy opisuje czyny żołnierzy w 3. osobie, opiewa ich bohaterski czyn, drugi podmiot liryczny ma charakter zbiorowy, żołnierze wypowiadają się jako morski batalion**: „teraz wznosimy się wśród chmur, żołnierze z Westerplatte”.
- Utwór ma **wyrazisty rytm**. Jest podzielony na **czterowersowe zwrotki składające się w większości z 8 sylab**. Poeta zastosował rymy krzyżowe (inaczej: przeplatane). Rytm wiersza oddaje równy, rytmiczny krok wojskowego oddziału w szyku marszowym.
- Dla kontrastu występują w utworze zdania nawiasowe, które przeciwstawiają piękno lata i kwitnących wrzosów tragicznemu losowi żołnierzy żegnających się z życiem: „(A na ziemi tego roku było tyle wrzosu na bukiety)”. **Kontrast** między ich cierpieniem na ziemi i szczęściem w niebie **wyrażają epitety**: **niebiańskie polany, słoneczny czas, rajskich wrzosowiskach**.

Na zakończenie koniecznie trzeba wspomnieć o twórczości innego rodzaju, czyli o wojennych piosenkach, które podtrzymywały Polaków na duchu i zagrzewały do walki. Do najwybitniejszych twórców tych tekstów należy Józef Szczepański, autor najbardziej znanej piosenki powstańczej „Pałacyk Michla”.

Szczepański jest też autorem jednego najbardziej dramatycznych wierszy Powstania Warszawskiego zaczynającego się od słów:

„Czekamy na ciebie, czerwona zarazo, byś ocaliła nas od czarnej śmierci”. Adresatem wiersza jest armia radziecka stacjonująca w czasie powstania na prawym brzegu Wisły. Powstańcy liczyli na pomoc z jej strony, ale wojsko nie podjęło decyzji o sforsowaniu Wisły i wkroczeniu na tereny Warszawy objęte powstaniem. Była to jedna z przyczyn klęski Powstania Warszawskiego, w którym zginął także autor tego wiersza.

Józef Szczepański ps. Ziutek 1922–1944

Źródła:

- [Krzysztof Kamil Baczyński - Elegia o... \[chłopcu polskim\] - Polska-poezja.pl](http://polska-poezja.pl)
- https://poezja.org/wz/Wladyslaw_Broniewski/746/Bagnet_na_bron
- https://poezja.org/wz/Tadeusz_Rozewicz/1187/Ocalony
- https://poezja.org/wz/Tadeusz_Rozewicz/1228/Warkoczyk
- [Alarm — Antoni Słonimski](#)
- https://poezja.org/wz/Konstanty_Ildefons_Galczynski/25479/Piesn_o_zolnierzach_z_Westerplatte
- [Alarm — Antoni Słonimski](#)
- https://poezja.org/wz/Wladyslaw_Broniewski/746/Bagnet_na_bron

Prezentacja przygotowana przez Iwonę Skibę i Annę Kowalczyk